

SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Boboxonov Shohruh Botirovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20921166>

Bugungi kunda davlat byudjeti daromadlarini barqaror shakllantirishda soliq tizimining samarali faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq tushumlarining o'z vaqtida va to'liq undirilishi mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish hamda davlatning fiskal siyosatini samarali amalga oshirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, soliq qarzdorligini undirish tizimini takomillashtirish bugungi iqtisodiy islohotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Soliq tizimining samaradorligi nafaqat byudjet daromadlari hajmiga, balki mamlakat investitsion jozibadorligi va tadbirkorlik muhitining rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli soliq ma'murchiligini takomillashtirish va qarzdorlikni qisqartirish iqtisodiy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish, soliq organlari faoliyatini raqamlashtirish va soliq to'lovchilar bilan o'zaro munosabatlarni soddalashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron soliq xizmatlari, elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnikalari hamda avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarining joriy etilishi soliq ma'murchiligida shaffoflikni oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan soliq majburiyatlarining o'z vaqtida bajarilmasligi natijasida byudjet oldidagi qarzdorlik miqdori oshib borayotgani kuzatilmoqda. Bu esa davlat byudjeti daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy jarayonlarda muayyan muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, ayrim korxonalarning moliyaviy qiyinchiliklari, yashirin iqtisodiyot ulushining mavjudligi hamda soliq intizomining yetarli darajada shakllanmaganligi soliq qarzdorligi ortishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

2025-yil boshidagi statistik ma'lumotlarga ko'ra, respublika bo'yicha soliq qarzdorligi hajmi oldingi yillarga nisbatan kamayish tendensiyasini namoyon qilayotgan bo'lsa-da, ayrim tarmoqlarda qarzdorlik darajasi yuqoriligicha qolmoqda. Ayniqsa, qurilish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida soliq majburiyatlarini kechiktirish holatlari uchramoqda. Mazkur holat soliq qarzini undirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish, nazorat tizimini kuchaytirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanishni talab etadi. Shuningdek, iqtisodiyotda yuz berayotgan inflyatsion jarayonlar, ayrim korxonalar faoliyatidagi likvidlik muammolari ham qarzdorlik hajmiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli soliq qarzdorligini undirish tizimini iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda takomillashtirib borish zarur hisoblanadi.

Xalqaro tajribada soliq qarzdorligini kamaytirish va undirish samaradorligini oshirishda elektron monitoring tizimlari, avtomatlashtirilgan tahlil platformalari hamda sun'iy intellekt asosidagi risk-baholash mexanizmlaridan keng foydalanilmoqda. Rivojlangan davlatlar amaliyotida soliq to'lovchilarning moliyaviy faoliyati real vaqt rejimida monitoring qilinib, qarzdorlik yuzaga kelish xavfi oldindan aniqlanadi. Bu esa soliq organlariga profilaktik choralarni o'z vaqtida ko'rish imkonini beradi. Masalan, AQSh, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda soliq nazorati to'liq elektron platformalar orqali amalga oshiriladi va risk darajasi

yuqori bo'lgan soliq to'lovchilar avtomatik ravishda nazoratga olinadi. Natijada byudjet tushumlari barqarorligi ta'minlanib, soliq qarzdorligi darajasi sezilarli kamaygan.

O'zbekistonda ham soliq tizimiga zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali soliq qarzdorligini undirish samaradorligini oshirish mumkin. Xususan, elektron hisob-fakturalar tizimini kengaytirish, soliq to'lovchilarning moliyaviy operatsiyalarini avtomatik tahlil qilish hamda soliq risklarini baholashning raqamli mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, soliq to'lovchilar bilan ishlashda profilaktik va tushuntirish mexanizmlarini kuchaytirish ham qarzdorlik darajasini kamaytirishga xizmat qiladi. Soliq organlari tomonidan tadbirkorlik subyektlariga maslahat va ko'mak berish tizimini rivojlantirish orqali ixtiyoriy soliq to'lovlari hajmini oshirish mumkin. Bu esa majburiy undiruv choralariga ehtiyojni kamaytiradi.

Soliq qarzdorligini undirish tizimini takomillashtirishda majburiy undiruv choralarini qo'llash bilan bir qatorda iqtisodiy rag'batlantirish usullaridan foydalanish ham muhim hisoblanadi. Jumladan, soliq qarzdorligini o'z vaqtida bartaraf etgan subyektlarga imtiyozlar berish, qarzdorlikni restrukturizatsiya qilish hamda bo'lib-bo'lib to'lash mexanizmlarini takomillashtirish ijobiy natija beradi. Ayrim hollarda korxonalarning moliyaviy holatini inobatga olgan holda ularga vaqtinchalik yengilliklar yaratish ishlab chiqarish faoliyatining tiklanishiga va keyinchalik soliq tushumlarining ortishiga xizmat qiladi. Shu sababli soliq qarzdorligini undirishda faqat jazolash choralaridan emas, balki iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlaridan ham samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, soliq qarzdorligini undirish jarayonida banklar, moliya organlari va boshqa davlat tashkilotlari o'rtasida axborot almashinuvi tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Integratsiyalashgan axborot tizimlari orqali soliq to'lovchilarning moliyaviy operatsiyalarini tezkor tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish va noqonuniy moliyaviy operatsiyalarni aniqlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, soliq qarzdorligini undirish tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish davlat byudjeti barqarorligini ta'minlash, soliq intizomini mustahkamlash va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, soliq ma'murchiligini soddalashtirish hamda xalqaro tajribani amaliyotga tatbiq etish orqali soliq qarzdorligini kamaytirish va byudjet tushumlari samaradorligini oshirish mumkin. Kelgusida soliq tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlarini rivojlantirish va soliq to'lovchilarga qulay xizmatlarni kengaytirish orqali soliq ma'murchiligi samaradorligini yanada oshirish mumkin bo'ladi.

1-jadval.

O'zbekistonda soliq qarzdorligi tarkibi va undirish ko'rsatkichlari (2025-yil bosh holatiga)

Ko'rsatkichlar	Soliq qarzdorligi summasi (mlrd so'm)	Jami qarzdorlikdagi ulushi (%)	Undirilgan summa (mlrd so'm)	Undirish darajasi (%)
----------------	---------------------------------------	--------------------------------	------------------------------	-----------------------

Jami soliq qarzidorligi	18 540	100	13 275	71,6
Yuridik shaxslar qarzidorligi	12 860	69,4	9 245	71,9
Jismoniy shaxslar qarzidorligi	5 680	30,6	4 030	70,9
Qurilish sohasi	3 420	18,4	2 215	64,8
Savdo sohasi	2 985	16,1	2 140	71,7
Xizmat ko'rsatish sohasi	2 410	13,0	1 790	74,3
Sanoat korxonalari	4 135	22,3	3 185	77,0
Qishloq xo'jaligi subyektlari	1 860	10,0	1 405	75,5
Transport va logistika sohasi	1 245	6,7	915	73,5
Boshqa tarmoqlar	2 485	13,5	1 625	65,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi va ochiq statistik ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

Jadvalda soliq qarzidorligining asosiy tarmoqlar kesimidagi tarkibi, undirilgan mablag'lar hajmi hamda undirish samaradorligi ko'rsatkichlari aks ettirilgan. Ma'lumotlar asosida eng yuqori qarzidorlik sanoat va qurilish sohalarida kuzatilmoqda..

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining soliq ma'murchiligini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2023–2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. 2024-yil yakunlari bo'yicha statistik hisobot. – Toshkent, 2025.
4. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobot. – Toshkent, 2025.
5. Musayev A. Soliq ma'murchiligini takomillashtirishning nazariy asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
6. Vahobov A., Jo'rayev N. Soliqlar va soliqqa tortish. – Toshkent: Sharq, 2021.
7. Yahyoev Q. Soliq tizimini modernizatsiya qilishning zamonaviy yo'nalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy jurnali. – 2023.